

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за січень 2024 року

Зміст

1. Спори, що виникають із земельних правовідносин	6
1.1. Законодавство України не містить положень щодо втрати чинності або обмежень використання технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) у зв'язку з переходом прав власності на нерухоме майно, яке розташоване на такій земельній ділянці, до іншої особи (зміна землекористувача). Відмовити в затвердженні такої документації із землеустрою відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування може виключно у зв'язку з її невідповідністю законодавству, іншій затвердженій документації із землеустрою або містобудівній документації	6
1.2. У разі виконання договору оренди землі протягом тривалого часу обома сторонами (користування земельною ділянкою і сплата за неї орендарем; отримання орендної плати орендодавцем та відсутність заперечень щодо користування орендарем земельною ділянкою) кваліфікація такого договору як неукладеного на підставі відсутності проведення його державної реєстрації виключається. Оскільки договір оренди вважається укладеним, підстав для витребування спірної земельної ділянки на користь орендодавця немає	8
2. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів	10
2.1. Факт страхування лізингодавцем ризику викрадення автомобіля (предмета лізингу), який надалі був викрадений у лізингоодержувача, свідчить про відсутність підстав вимагати повернення вартості спірного автомобіля від лізингоодержувача при застосуванні наслідків нікчемності відповідного договору фінансового лізингу	10
3. Спори, що виникають із трудових правовідносин	12
3.1. На позовну вимогу про відшкодування грошової компенсації моральної шкоди, завданої порушенням трудових прав у зв'язку з невиконанням рішення суду про поновлення на роботі, не поширюється позовна давність, передбачена частиною першою статті 233 КЗпП України	12
3.2. За наявності запису в трудовій книжці про звільнення у зв'язку з прогулом без поважних причин на підставі пункту 4 статті 40 КЗпП України та преюдиційного рішення суду, яким встановлено звільнення працівника за власним бажанням, належним способом захисту порушених трудових прав буде визнання наказу	

про звільнення за прогул незаконним і його скасування	15
4. Спори, що виникають із сімейних правовідносин	17
4.1. У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити у його задоволенні лише з тієї підстави, що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття. Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених статтею 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення	17
4.2. Якщо платник аліментів доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то він є невинуватим у виникненні заборгованості зі сплати аліментів і підстав стягувати неустойку (пеню) немає	19
4.3. У період дії на території України воєнного стану доцільним способом забезпечення позову батька про повернення дитини до місця її постійного проживання за межами України в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року є обмеження права виїзду дитини за межі України саме без згоди батька до набрання судовим рішенням законної сили, що залишає можливість, у разі настання загрозливої для життя і здоров'я дитини ситуації, виїзду дитини за межі України в безпечне місце	21
4.4. При поділі між подружжям права вимоги, яке виникло на підставі договору позики, у тому числі й того, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, суд може визнати за іншим з подружжя 1/2 частку в спільному праві вимоги відповідно до частини першої статті 71 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону. Судове рішення про поділ права вимоги, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, є підставою для заміни сторони виконавчого провадження в порядку, передбаченому статтею 442 ЦПК України	23
5. Спори, що виникають із спадкових правовідносин	24
5.1. Законодавець у ЦК України не передбачив таких підстав для кваліфікації нікчемним заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення.	

Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача	24
5.2. Постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, який оскаржується в судовому порядку, до вирішення судом справи є правомірною, оскільки предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, а Законом України «Про нотаріат» не передбачено ухвалення постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій	27
6. справи окремого провадження	29
6.1. Звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства відповідно до частини першої статті 130 СК України в порядку окремого провадження є належним способом вирішення питання щодо батьківства загиблого військовослужбовця, якщо особи, які також мають право на отримання одноразової грошової виплати, не заперечують проти встановлення такого факту і його встановлення не пов'язується з наступним вирішенням спору про право	29
6.2. Вимоги про встановлення фактів, що мають юридичне значення, про визнання особи такою, що є непридатною до військової служби, є виключеною з військового обліку і не є військовозобов'язаною, не підлягають вирішенню судами цивільної юрисдикції в порядку окремого провадження, оскільки чинним законодавством передбачено позасудовий порядок установлення відповідних фактів	31
7. Питання процесуального права	33
7.1. Застосування норм Конституції України під час вирішення цивільного позову працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення, а не іншого правового акта, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України, який суперечить Конституції України, є мотивуванням судового рішення, а не вирішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки Кабінету Міністрів України. За таких обставин у разі подання апеляційної скарги Кабінетом Міністрів України, який не брав участі у справі, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті	33
7.2. справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу для реалізації права	

на отримання одноразової грошової допомоги згідно зі статтею 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» як членом сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця підлягають розгляду судами цивільної юрисдикції

35

7.3. Положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані не лише до позивача, а й до відповідача – фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної цією нормою.

Відмова у звільненні від сплати судового збору з тих підстав, що така особа є відповідачем, без дослідження судом доказів, якими відповідач обґрунтовує наявність підстав для застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», завдає шкоди самій суті права відповідача на доступ до суду

37

8. Звернення рішень до виконання і контроль за їх виконанням

39

8.1. Обмеження, передбачені пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», щодо зупинення вчинення виконавчих дій та заборони заміни стягувачів у виконавчих діях поширюються на пов'язаних із державою-агресором осіб, у тому числі й на юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни Російської Федерації, які не проживають на території України на законних підставах.

Таке обмеження є тимчасовим, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, визначені згаданим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану

39

8.2. Наявність протягом тривалого часу нескасованого арешту на майно боржника, за умови повернення виконавчого документа стягувачу до 8 березня 2011 року (дата набрання чинності новою редакцією Закону № 606-XIV), знищення виконавчого провадження за закінченням строку його зберігання та відсутність майнових претензій з боку стягувача є не виправданим втручанням у право особи на мирне володіння своїм майном

42

1. Спори, що виникають із земельних правовідносин

1.1. Законодавство України не містить положень щодо втрати чинності або обмежень використання технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) у зв'язку з переходом прав власності на нерухоме майно, яке розташоване на такій земельній ділянці, до іншої особи (зміна землекористувача).

Відмовити в затвердженні такої документації із землеустрою відповідний орган виконавчої влади або орган місцевого самоврядування може виключно у зв'язку з її невідповідністю законодавству, іншій затвердженій документації із землеустрою або містобудівній документації

05 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1, яка діє в інтересах малолітнього ОСОБА_3, у справі за позовом ОСОБА_1, ОСОБА_2, в інтересах малолітнього ОСОБА_3, до Холминської селищної ради Корюківського району Чернігівської області про визнання рішення неправомірним, зобов'язання повторно розглянути заяву про затвердження технічної документації на земельну ділянку та передачу її у власність.

Судами встановлено, що 22 червня 2021 року ОСОБА_1 та ОСОБА_2, як законні представники малолітнього ОСОБА_3, звернулись до органу опіки і піклування із заявою про надання дозволу на безоплатне отримання у власність на ім'я малолітнього сина ОСОБА_3 земельної ділянки для будівництва і обслуговування житлового будинку, господарських будівель і споруд. На підтвердження права власності на вказане нерухоме майно ОСОБА_1 та ОСОБА_2 надали копію договору купівлі-продажу від 31 травня 2021 року, укладеного між ОСОБА_4, як продавцем, та ОСОБА_2 і ОСОБА_1, в інтересах малолітнього сина, як покупцями. Дозвіл надано 05 липня 2021 року.

Позивачі, як законні представники малолітнього сина, 09 липня 2021 року звернулись до Холминської селищної ради Корюківського району Чернігівської області із заявою, в якій просили затвердити технічну документацію із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж вказаної земельної ділянки в натурі (на місцевості) та передати її у власність сину.

За результатами розгляду поданої заяви рішенням селищної ради від 16 липня 2021 року відмовлено у затвердженні технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості), оскільки додані до заяви документи порушують норми пункту 1 статті 118 ЗК України.

У вересні 2021 року ОСОБА_1, ОСОБА_2, які діють в інтересах малолітнього сина ОСОБА_3, звернулися до суду з позовом про визнання відповідного рішення селищної ради неправомірним та зобов'язання повторно розглянути

заяву про затвердження технічної документації на земельну ділянку і передачу її у власність.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, відмовлено у задоволенні позову.

Рішення судів обґрунтовано тим, що додані до заяви документи порушують вимоги частини першої статті 118 ЗК України, а саме будинок на момент подачі технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельних ділянок в натурі (на місцевості) не належить на праві власності ОСОБА_4, тоді як додана до заяви технічна документація із землеустрою, розроблена не на ім'я ОСОБА_3, а на ім'я ОСОБА_4. Оскільки станом на 09 липня 2021 року ОСОБА_4 вже не була землевласником чи землекористувачем спірної земельної ділянки, тому не могла бути замовником документації із землеустрою відносно вказаної земельної ділянки.

Верховний Суд, переглядаючи справу, звернув увагу на таке.

Призначення технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) полягає у формуванні земельної ділянки як об'єкта цивільних прав з визначенням її площі, меж та внесення інформації про неї до Державного земельного кадастру (присвоєння їй кадастрового номера).

Тобто така документація дає змогу лише ідентифікувати земельну ділянку на землі власника. При цьому закон безпосередньо наділяє повноваженням замовити таку документацію (без надання дозволу власника на її розроблення) громадян – землекористувачів, заінтересованих у приватизації земельної ділянки. Звернення заінтересованої особи до повноважного органу за затвердженням технічної документації є пропозицією цієї особи щодо визначення конкретного предмета приватизації – земельної ділянки, а її затвердження засвідчує згоду власника земельної ділянки (в особі відповідного органу) із вибором земельної ділянки. Відмовити у затвердженні такої документації із землеустрою можна виключно у зв'язку з її невідповідністю законодавству, затвердженій документації із землеустрою або містобудівній документації.

Оскільки вказана технічна документація із землеустрою виготовлена за замовленням ОСОБА_4 – землекористувача на момент її розроблення, відсутні підстави вважати, що така документація не відповідає частині першій статті 118 ЗК України або Закону України «Про землеустрій». Законодавство не містить положень щодо втрати чинності або обмежень використання технічної документації із землеустрою щодо встановлення (відновлення) меж земельної ділянки в натурі (на місцевості) у зв'язку з переходом прав власності на нерухоме майно, яке розташоване на такій земельній ділянці, до іншої особи (зміни землекористувача). Тому є незаконним рішення відповідача щодо відмови у її затвердженні із зазначеної підстави.

Натомість позовна вимога про зобов'язання селищної ради повторно розглянути заяву про затвердження технічної документації на земельну ділянку і передачу її у власність є неналежним способом захисту порушеного права позивача. Ініціювання повторного вирішення вказаного питання є правом позивача як власника житлового будинку з господарськими будівлями, а обов'язок відповідача – розглянути відповідне клопотання.

Враховуючи викладене, Верховний Суд рішення судів попередніх інстанцій в частині відмови у задоволенні позовної вимоги про визнання незаконним рішення селищної ради скасував і ухвалив в цій частині нове рішення про її задоволення; змінив судові рішення в частині позовної вимоги про зобов'язання селищної ради повторно розглянути заяву, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 січня 2024 року у справі № 736/1435/21 (провадження № 61-7231св22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116301968>.

1.2. У разі виконання договору оренди землі протягом тривалого часу обома сторонами (користування земельною ділянкою і сплата за неї орендарем; отримання орендної плати орендодавцем та відсутність заперечень щодо користування орендарем земельною ділянкою) кваліфікація такого договору як неукладеного на підставі відсутності проведення його державної реєстрації виключається. Оскільки договір оренди вважається укладеним, підстав для витребування спірної земельної ділянки на користь орендодавця немає

10 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу фермерського господарства «Ковалевського Віталія Івановича» (далі – ФГ «Ковалевського Віталія Івановича») у справі за позовом ОСОБА_1 до ФГ «Ковалевського Віталія Івановича» про витребування земельної ділянки та скасування реєстрації іншого речового права.

Судами встановлено, що позивач є власником земельної ділянки загальною площею 7,1159 га, розташованої на території Миколаївської сільської ради Кіровоградського району Кіровоградської області.

У липні 2012 року між ОСОБА_1 та ФГ «Ковалевського Віталія Івановича» укладено договір оренди землі, згідно з умовами якого позивач передала ФГ «Ковалевського Віталія Івановича» в оренду строком на 10 років, починаючи з дати державної реєстрації, відповідну земельну ділянку. У пункті 16 договору зазначено, що цей договір набуває чинності з дня його укладення, підписання сторонами та його державної реєстрації.

Відповідний договір оренди землі не був зареєстрований у строк до 01 січня 2013 року. Натомість 14 серпня 2015 року державним реєстратором

на підставі спірного договору оренди землі в Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно проведено державну реєстрацію права оренди за відповідачем.

У липні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, в якому, вважаючи, що між сторонами відсутні договірні відносини, оскільки договір оренди землі не набув чинності, просила витребувати від ФГ «Ковалевського Віталія Івановича» на її користь спірну земельну ділянку; скасувати державну реєстрацію права оренди за ФГ «Ковалевського Віталія Івановича» на вказану земельну ділянку.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позовні вимоги задоволено.

Суди першої та апеляційної інстанцій керувались тим, що проведення у 2015 році державної реєстрації речового права оренди земельної ділянки на підставі договору оренди землі не може підмінити державну реєстрацію самого договору (державна реєстрація речового права не є державною реєстрацією договору оренди землі), а тому не може впливати на момент набрання чинності договором оренди землі, укладеним до 01 січня 2013 року. Отже, договір оренди землі чинності не набув і, відповідно, вказане фермерське господарство не набуло прав орендаря за цим договором.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з такими висновками судів з огляду на таке.

Момент набуття чинності договором оренди землі сторони визначили та пов'язали з моментом державної реєстрації. Такі умови договору відповідають статті 18 Закону України «Про оренду землі».

01 січня 2013 року набрали чинності зміни, внесені Законом України від 11 лютого 2010 року № 1878-VI «Про внесення змін до Закону України «Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень», якими з тексту статей 182, 640, 657, 732, 745 ЦК України виключено посилання щодо державної реєстрації правочинів, а із Закону України «Про оренду землі» виключені статті 18 та 20 про обов'язковість державної реєстрації договорів оренди землі, а тому після 01 січня 2013 року товариство не могло зареєструвати договір оренди землі.

Після скасування законодавчої вимоги про необхідність реєстрації договору оренди та введення вимоги реєструвати право оренди орендар у 2015 році відповідне право зареєстрував.

Суди не врахували, що у разі якщо договір виконували обидві сторони (зокрема, орендар користувався майном і сплачував за нього, а орендодавець приймав платежі), то кваліфікація договору як неукладеного виключається, такий договір оренди вважається укладеним та може бути оспорюваним (за відсутності законодавчих застережень про інше).

Суди мають керуватися вимогами пункту 6 частини першої статті 3 ЦК України та враховувати загальні засади цивільного законодавства, зокрема, справедливість, добросовісність та розумність.

Також суди не врахували, що дії позивача, що підписала з відповідачем договір оренди землі, передала земельну ділянку орендарю, тривалий час отримувала орендну плату, а згодом пред'явила позов про витребування земельної ділянки, суперечать її попередній поведінці і є недобросовісними. Такі дії орендодавця підтверджують фактичне визнання нею договору оренди.

ОСОБА_1, звертаючись до суду з позовом, не заперечувала, що земельною ділянкою користується відповідач, не доводила, що земельна ділянка передана орендарю поза її волею, лише наголошувала на тому, що договір оренди землі не був зареєстрований у строк до 01 січня 2013 року, у зв'язку із чим між сторонами відсутні договірні відносини, оскільки договір оренди не набув чинності. Так само вона не заперечувала факт сплати орендарем та отримання нею орендної плати за користування товариством земельною ділянкою.

Підсумовуючи, Верховний Суд зробив висновок, що за встановлених судами фактичних обставин у справі, що переглядалася, між сторонами виникли та тривалий час існували правові відносини з договору оренди землі.

У зв'язку з наведеним висновки судів першої та апеляційної інстанцій про те, що фермерське господарство не набуло прав орендаря за спірним договором оренди землі і, як наслідок, про наявність підстав для витребування земельної ділянки на користь позивача є помилковими, рішення судів першої та апеляційної інстанцій підлягають скасуванню з ухваленням нового рішення про відмову у задоволенні позову.

Вимога про скасування державної реєстрації є похідною вимогою й також не підлягає задоволенню у зв'язку з відмовою у задоволенні позову про витребування земельної ділянки.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2024 року у справі № 390/964/21 (провадження № 61-5323св22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116541615>.

2. Спори, що виникають із правочинів, зокрема договорів

2.1. Факт страхування лізингодавцем ризику викрадення автомобіля (предмета лізингу), який надалі був викрадений у лізингоодержувача, свідчить про відсутність підстав вимагати повернення вартості спірного автомобіля від лізингоодержувача при застосуванні наслідків нікчемності відповідного договору фінансового лізингу

24 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом товариства

з обмеженою відповідальністю «Порше Лізинг Україна» (далі – ТОВ «Порше Лізинг Україна») до ОСОБА_1 про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину та стягнення грошових коштів.

Судами встановлено, що у листопаді 2014 року між ТОВ «Порше Лізинг Україна» та відповідачем було укладено договір про фінансовий лізинг, за умовами якого позивач передав у розпорядження ОСОБА_1 об'єкт лізингу – транспортний засіб марки «Audi», а остання зобов'язалась сплатити суму коштів за договором шляхом здійснення платежів згідно з графіком покриття витрат та виплати лізингових платежів. Вартість автомобіля становила 568 560, 92 грн, що є еквівалентним 40 748,00 дол. США.

Майнові інтереси ТОВ «Порше Лізинг Україна», пов'язані із володінням вказаним автомобілем, були застраховані у день укладення договору фінансового лізингу.

У розділі «Страхування та покриття ризиків» загальних комерційних умов внутрішнього фінансового лізингу, які є додатком до відповідного договору про фінансовий лізинг, передбачено страхові випадки, зокрема при викраденні або знищенні транспортного засобу; отримання ТОВ «Порше Лізинг Україна» від страхової компанії відшкодування у випадку викрадення або суттєвого пошкодження об'єкта лізингу.

У листопаді 2015 року цей автомобіль було викрадено невстановленими особами, про що до Єдиного реєстру досудових розслідувань було внесено відповідні відомості.

Рішенням апеляційного суду від 15 лютого 2017 року у справі № 520/3822/16 за позовом ТОВ «Порше Лізинг Україна» до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за договором фінансового лізингу встановлено нікчемність вказаного договору.

У липні 2017 року ТОВ «Порше Лізинг Україна» звернулося до суду з позовом, в якому просило застосувати наслідки недійсності нікчемного правочину шляхом відшкодування ОСОБА_1 вартості отриманого об'єкта лізингу в розмірі 40 748,00 дол. США.

Заочним рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов ТОВ «Порше Лізинг Україна» задоволено. Судові рішення мотивовано тим, що оскільки рішенням у справі № 520/3822/16 встановлено нікчемність укладеного між сторонами договору лізингу, автомобіль позивачеві не повернуто, то відповідно до положень статті 216 ЦК України відповідач зобов'язана відшкодувати його вартість за цінами, які існують на час відшкодування.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Відповідно до частини першої статті 809 ЦК України ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження предмета договору лізингу несе лізингоодержувач, якщо інше не встановлено договором або законом.

Згідно зі статтею 323 ЦК України ризик випадкового знищення та випадкового пошкодження майна несе його власник, якщо інше не встановлено договором або законом.

Ураховуючи те, що правовідносини лізингу у зв'язку з нікчемністю договору лізингу у даному випадку відсутні, на лізингоодержувача не може бути покладено відповідні зобов'язання, а ризик втрати майна (у даному випадку – викрадення) несе його власник.

Також частиною другою статті 13 Закону України від 16 грудня 1997 року № 723/97-ВР «Про фінансовий лізинг», який діяв на час укладення договору, передбачено, що предмет лізингу та/або пов'язані із виконанням лізингових договорів ризики підлягають страхуванню, у разі якщо їх обов'язковість встановлена законом або договором.

Факт страхування спірного автомобіля, з огляду на настання страхового випадку (незаконне заволодіння), свідчить про відсутність підстав вимагати відшкодування його вартості відшкодувачкою при застосуванні наслідків нікчемності договору фінансового лізингу.

З огляду на наявність договору страхування автомобіля підстави для задоволення позову про повернення вартості автомобіля відсутні, оскільки ризик викрадення автомобіля був застрахований лізингодавцем.

Враховуючи викладене, Верховний Суд скасував заочне рішення районного суду та постанову апеляційного суду, у задоволенні позову ТОВ «Порше Лізинг Україна» до ОСОБА_1 про застосування наслідків недійсності нікчемного правочину та стягнення грошових коштів відмовив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 січня 2024 року у справі № 520/7627/17 (провадження № 61-591св22) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116606791>.

3. **Спори, що виникають із трудових правовідносин**

3.1. На позовну вимогу про відшкодування грошової компенсації моральної шкоди, завданій порушенням трудових прав у зв'язку з невиконанням рішення суду про поновлення на роботі, не поширюється позовна давність, передбачена частиною першою статті 233 КЗпП України

24 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до Національного банку України (далі – НБУ) про стягнення середнього заробітку за час невиконання рішення суду про поновлення на роботі та грошової компенсації моральної шкоди.

Судами встановлено, що з 20 жовтня 1999 року до 25 січня 2021 року позивач перебував із НБУ в трудових відносинах. Наказом НБУ від 30 жовтня

2014 року його звільнено з посади директора Дирекції з управління діяльністю Корпоративного недержавного пенсійного фонду НБУ з 30 жовтня 2014 року за вчинений 30 вересня 2014 року прогул без поважних причин (пункт 4 статті 40 КЗпП України).

Рішенням суду від 21 січня 2015 року відповідний наказ НБУ про звільнення ОСОБА_1 визнано незаконним та скасовано.

Наказом НБУ від 03 лютого 2015 року позивача поновлено на роботі. 04 лютого 2015 року він прибув до НБУ для виконання своїх трудових обов'язків, однак цього ж дня був звільнений із посади за систематичне невиконання без поважних причин обов'язків, покладених на нього трудовим договором (пункт 3 статті 40 КЗпП України).

Рішенням апеляційного суду від 30 березня 2016 року наказ НБУ від 04 лютого 2015 року визнано незаконним, поновлено позивача на роботі, стягнуто середній заробіток за час вимушеного прогулу з 05 лютого 2015 року до 30 березня 2016 року.

Справу суди переглядали неодноразово. Постановою Верховного Суду від 17 липня 2019 року стягнуто з НБУ на користь позивача середній заробіток за час вимушеного прогулу за період з 05 лютого 2015 року до 30 березня 2016 року в розмірі 420 978,24 грн з відрахуванням обов'язкових виплат та платежів.

Ухвалою Печерського районного суду міста Києва від 29 серпня 2019 року позивачу видано дублікат виконавчого листа у справі, поновлено строк його пред'явлення до виконання, а державним виконавцем 10 серпня 2020 року відкрито виконавче провадження.

20 січня 2021 року позивача було ознайомлено під особистий підпис з наказом НБУ від 10 червня 2016 року № 2554-к «Про поновлення на роботі ОСОБА_1». Листом від 04 грудня 2020 року його попереджено про наступне вивільнення та запропоновано вакантні посади в НБУ.

25 січня 2021 року ОСОБА_1 звільнено з роботи на підставі пункту 1 статті 36 КЗпП України, цього ж дня видано трудову книжку та перераховано суму коштів при звільненні відповідно до зазначеного наказу.

У лютому 2021 року ОСОБА_1 звернувся з позовом, в якому просив стягнути з НБУ 350 000,00 грн грошової компенсації моральної шкоди. На обґрунтування цих вимог зазначав, що незаконним звільненням із звинуваченням у систематичному порушенні трудової дисципліни, якого не було, тривалим непоновленням на роботі, непоновленням на посаді (рівноцінній по суті, а не формі), яку він обіймав до звільнення, йому завдано моральних страждань.

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Суд першої інстанції в частині позовних вимог про стягнення грошової компенсації

моральної шкоди вважав доцільним, достатнім та обґрунтованим визначити розмір моральної шкоди в сумі 100 000,00 грн.

Суд апеляційної інстанції, відмовляючи у згаданій частині позовних вимог, керувався тим, що ОСОБА_1 мав право на відшкодування завданої йому моральної шкоди незаконним звільненням. Рішення про поновлення його на роботі було ухвалено 30 березня 2016 року, трудові права позивача були поновлені 10 червня 2016 року шляхом видачі наказу про його поновлення на роботі, тому з позовом про відшкодування моральної шкоди, завданої затримкою виконання рішення суду про поновлення на роботі, позивач мав право звернутися до суду до 10 вересня 2016 року, проте пред'явив позов у лютому 2021 року, тобто з пропуском тримісячного строку.

Верховний Суд, переглядаючи справу, звернув увагу на таке.

Відповідно до частини першої статті 233 КЗпП України в редакції, чинній на момент подання позовної заяви, працівник може звернутися з заявою про вирішення трудового спору безпосередньо до районного, районного у місті, міського чи міськрайонного суду в тримісячний строк з дня, коли він дізнався або повинен був дізнатися про порушення свого права, а у справах про звільнення – в місячний строк з дня вручення копії наказу про звільнення або з дня видачі трудової книжки.

Позовна давність не поширюється на вимогу, що випливає із порушення особистих немайнових прав, крім випадків, встановлених законом (пункт 1 частини першої статті 268 ЦК України).

Суд апеляційної інстанції не врахував, що спір у цій справі стосується відшкодування грошової компенсації моральної шкоди, завданої порушенням трудових прав у зв'язку з невиконанням рішення суду про поновлення на роботі, тому на цю вимогу не поширюється позовна давність, передбачена частиною першою статті 233 КЗпП України в редакції, чинній на момент подання позовної заяви.

Верховний Суд погодився з висновками суду першої інстанції про те, що порушення відповідачем трудових прав позивача у зв'язку з невиконанням рішення про поновлення на роботі, призвели до його моральних страждань. Проте, з урахуванням періоду затримки та того, що позивач обґрунтовував завдану йому моральну шкоду ще іншими порушеннями його прав, а також виходячи з обґрунтованості позову щодо наявності такої шкоди саме у зв'язку з порушенням його трудових прав відповідачем, засад розумності та справедливості, вважав необхідним визначити розмір грошової компенсації моральної шкоди у розмірі 6 000,00 грн.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову суду апеляційної інстанції в частині відмови у задоволенні позову про стягнення грошової компенсації моральної шкоди, рішення суду першої інстанції в цій

частині змінив, стягнув з НБУ на користь позивача грошову компенсацію моральної шкоди у розмірі 6 000,00 грн.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 січня 2024 року у справі № 755/3443/21 (провадження № 61-11295св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116731584>.

3.2. За наявності запису в трудовій книжці про звільнення у зв'язку з прогулом без поважних причин на підставі пункту 4 статті 40 КЗпП України та преюдиційного рішення суду, яким встановлено звільнення працівника за власним бажанням, належним способом захисту порушених трудових прав буде визнання наказу про звільнення за прогул незаконним і його скасування

24 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до товариства з обмеженою відповідальністю «ІНБУД-ХХІ» (далі – ТОВ «ІНБУД-ХХІ») про визнання незаконним та скасування наказу про звільнення, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що у червні 2015 року ОСОБА_1 прийнято на роботу у ТОВ «ІНБУД-ХХІ» на посаду виконавця робіт. 17 травня 2019 року він подав заяву про звільнення за власним бажанням, в якій просив звільнити його з 01 червня 2019 року. Наказом від 30 травня 2019 року № 24/к ОСОБА_1 звільнено з роботи за власним бажанням. Посилаючись на те, що в останній робочий день, тобто 31 травня 2019 року, відповідач не здійснив з ним повного розрахунку та не повернув трудову книжку із записом про звільнення, ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом до ТОВ «ІНБУД-ХХІ» про стягнення невикраденої при звільненні заборгованості із заробітної плати, інших виплат та повернення трудової книжки.

Заочним рішенням міськрайонного суду від 22 вересня 2020 року у справі № 361/1554/20, залишеним без змін постановою апеляційного суду від 20 жовтня 2021 року, позов ОСОБА_1 було задоволено. Рішенням у цій справі було встановлено, що позивач був звільнений з роботи 31 травня 2019 року за власним бажанням, а також, зокрема, було зобов'язано ТОВ «ІНБУД-ХХІ» повернути ОСОБА_1 його трудову книжку з відповідною відміткою про роботу на підприємстві.

Згідно з копією трудової книжки позивача запис про звільнення його за власним бажанням було визнано ТОВ «ІНБУД-ХХІ» недійсним та зроблено запис про його звільнення 30 березня 2019 року за прогул (пункт четвертий статті 40 КЗпП України) на підставі наказу від 30 березня 2019 року.

У грудні 2021 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про визнання незаконним та скасування наказу від 30 березня 2019 року № 24/к «Про звільнення за прогул ОСОБА_1», поновлення на роботі на посаді виконавця робіт з дати його звільнення, з 30 березня 2019 року, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу з 31 березня 2019 року до 28 грудня 2021 року. Позивач стверджував, що у березні 2019 року він фактично здійснював свої трудові обов'язки на своєму робочому місці і прогулу ним допущено не було.

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено, оскільки судом не встановлено обставин порушення ОСОБА_1 трудової дисципліни та існування події прогулу на момент його звільнення за власним бажанням.

Постановою апеляційного суду заочне рішення міськрайонного суду скасовано, ухвалено нове судове рішення, яким у задоволенні позову відмовлено.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Судами у справі № 361/1554/20 встановлено обставини, які належали до предмета доказування, безпосередньо досліджувались і встановлювались, що було відображено у мотивувальних частинах судових рішень, а саме обставини щодо того, що позивач працював у ТОВ «ІНБУД-ХХІ» до 31 травня 2019 року. Отже, наказ від 30 березня 2019 року № 24/к «Про звільнення за прогул ОСОБА_1» є незаконним.

У випадку зазначення працівником та роботодавцем різних обставин звільнення суд не може приймати рішення про зміну формулювання причин звільнення. Належним способом захисту прав позивача у такому випадку є визнання наказу про звільнення незаконним.

Наявність запису у трудовій книжці позивача про звільнення у зв'язку з прогулом без поважних причин на підставі пункту четвертого статті 40 КЗпП України порушує його трудові права, проте в такому випадку належним способом захисту порушених трудових прав буде визнання наказу про звільнення за прогул незаконним та його скасування.

У справі, що переглядалася, встановлено, що позивач не бажає продовжувати трудові відносини з відповідачем, його поновлення на роботі не бажає й роботодавець, позивач не вчиняв дії щодо відкликання своєї заяви про звільнення за власним бажанням, тривалий час не звертався до суду з позовом про поновлення на роботі, преюдиційним рішенням суду у справі № 361/1554/20 встановлено, що позивач звільнений з роботи 31 травня 2019 року за власним бажанням, тому підстави для його поновлення на роботі, як це передбачено статтею 235 КЗпП України, відсутні. Беручи до уваги відсутність підстав для поновлення позивача на роботі, відсутні підстави і для задоволення позову в частині стягнення з відповідача середнього заробітку за весь час вимушеного прогулу.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та ухвалив нове рішення, яким позов задовольнив частково, визнав незаконним та скасував наказ ТОВ «ІНБУД-ХХІ» від 30 березня 2019 року № 24/к «Про звільнення за прогул ОСОБА_1», в іншій частині позову відмовив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 січня 2024 року у справі № 361/76/22 (провадження № 61-13437св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117015577>.

4. Спори, що виникають із сімейних правовідносин

4.1. У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити у його задоволенні лише з тієї підстави, що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття.

Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених статтею 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судове рішення

29 січня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_3 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Служба у справах дітей та сім'ї Печерської районної в місті Києві державної адміністрації, ОСОБА_3, про позбавлення батьківських прав.

Суди встановили, що сторони перебували у зареєстрованому шлюбі та є батьками ОСОБА_3. У березні 2014 року шлюб між ними було розірвано, а у жовтні 2017 року рішенням суду з відповідача стягнуто аліменти на утримання сина.

ОСОБА_2 від виховання сина самоусунувся, станом його здоров'я не цікавиться, з дитиною не спілкується, аліменти з часу їх стягнення не сплачує.

За інформацією, розміщеною на офіційному вебпорталі Міністерства внутрішніх справ України, ОСОБА_2 перебуває у розшуку як підозрюваний у вчиненні кримінального правопорушення.

У листопаді 2021 року ОСОБА_1 звернулась до суду з позовом до ОСОБА_2 про позбавлення його батьківських прав щодо ОСОБА_3.

Згідно з висновком служби у справах дітей та сім'ї Печерської РДА від 16 лютого 2022 року є доцільним позбавити ОСОБА_2 батьківських прав стосовно ОСОБА_3 як такого, який ухиляється від виконання своїх батьківських обов'язків щодо виховання та догляду за своєю дитиною.

ОСОБА_3 позов підтримав та, посилаючись на існування обставин, що підтверджують ухилення батька від виконання своїх обов'язків щодо його виховання, просив позов задовольнити.

Заочним рішенням суду першої інстанції, залишеним без змін постановою апеляційного суду, у задоволенні позову відмовлено. Суди керувались тим, що оскільки позбавлення батьківських прав можливе лише щодо дитини, яка не досягла вісімнадцяти років, а на момент завершення розгляду справи ОСОБА_3 вже є повнолітнім, немає підстав для задоволення позову.

Місцевий суд зазначив, що якби рішення ухвалювалося до повноліття ОСОБА_3, то були б усі передбачені законом підстави для позбавлення відповідача батьківських прав.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, переглядаючи справу, зазначив таке.

Приписи СК України та інших законодавчих актів не містять заборони позбавлення батьківських прав стосовно сина/дочки після досягнення ними повноліття.

При досягненні повноліття особа втрачає правовий статус дитини в розумінні закону, проте сімейні відносини між батьком/матір'ю та сином/дочкою після досягнення дитиною повноліття не припиняються, між ними зберігається правовий зв'язок як батьків та дитини. Це відповідно означає й існування між ними взаємних особистих немайнових та майнових прав і обов'язків, які є чинними впродовж усього життя, а окремі з них – навіть після смерті одного з них. Тож навіть після досягнення дитиною повноліття батьки, які не позбавлені батьківських прав стосовно такої дитини, зберігають певні права та обов'язки відносно неї, які ґрунтуються на їх кровному спорідненні. Із повноліттям дитини з'являються права батьків на утримання і піклування з боку повнолітніх сина/дочки та виникають відповідні кореспондуючі їм обов'язки. Батьки, не позбавлені батьківських прав, є спадкоємцями за законом своєї дитини.

Таке нормативне регулювання сімейних відносин між батьками та повнолітніми сином/дочкою є втіленням моральних засад суспільства, за яких батько та матір, які належно виконували свої обов'язки щодо власної дитини протягом тривалого часу (від народження і до досягнення дитиною повноліття, а в певних випадках навіть після досягнення повноліття), мають право на утримання від повнолітніх сина/дочки, а також на спадкування за законом. Відповідно, позбавлення матері чи батька батьківських прав стосовно їхньої дитини, за умови доведеності факту невиконання ними своїх батьківських обов'язків, унеможлиблює існування, зокрема, прав на утримання та спадкування в майбутньому.

У разі подання позову про позбавлення батьківських прав щодо неповнолітньої дитини суд не може відмовити у такому позові з тієї підстави,

що за час розгляду цивільної справи і вирішення спору по суті дитина досягла повноліття.

Незважаючи на досягнення дитиною повноліття, суд має встановити обґрунтованість чи необґрунтованість передбачених статтею 164 СК України підстав позову про позбавлення відповідача батьківських прав та ухвалити відповідне судові рішення.

З огляду на наведене Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновку, викладеного у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 вересня 2019 року в справі № 219/3759/2014-ц (провадження № 61-48685св18) та від 01 лютого 2023 року в справі № 761/6749/20 (провадження № 61-8129св22), постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 04 жовтня 2021 року у справі № 686/16902/20 (провадження № 61-11412св21); судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій скасував, а справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі № 185/9339/21 (провадження № 61-8918сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117043621>.

4.2. Якщо платник аліментів доведе, що вжив усіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то він є невинуватим у виникненні заборгованості зі сплати аліментів і підстав стягувати неустойку (пеню) немає

10 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу представника ОСОБА_1 – ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_3 про стягнення заборгованості зі сплати аліментів та неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів.

Суди встановили, що сторони у справі з 1992 року до 2016 року перебували у зареєстрованому шлюбі, в якому народилася дитина ОСОБА_4.

Рішенням районного суду в травні 2018 року у справі № 757/9736/18-ц стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_1 аліменти на утримання дитини. Виконавчий лист про стягнення аліментів перебуває на примусовому виконанні у Печерському районному відділі державної виконавчої служби у місті Києві Центрального міжрегіонального управління Міністерства юстиції.

Оскільки відповідач нерегулярно та не у повному обсязі сплачував аліменти, то за ним утворилась заборгованість зі сплати аліментів у розмірі 104 660,59 грн.

У січні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, в якому просила стягнути з ОСОБА_3 на її користь заборгованість зі сплати аліментів у розмірі

104 660,59 грн та пеню за прострочення сплати аліментів в розмірі 205 805,41 грн.

Заочним рішенням суду першої інстанції позов задоволено частково, стягнуто з відповідача на користь позивача пеню за прострочення сплати аліментів, у задоволенні іншої частини позовних вимог відмовлено, оскільки при відсутності спору щодо розміру заборгованості за аліментами вона стягується державним виконавцем відповідно до положень законодавства, а не на підставі повторного рішення суду. Водночас суд дійшов висновку про зменшення пені до 104 660,59 грн, оскільки сума нарахованої пені значно перевищує розмір заборгованості за аліментами.

Апеляційний суд, скасовуючи заочне рішення суду першої інстанції у частині задоволених позовних вимог та відмовляючи в їх задоволенні, керувався тим, що заборгованість зі сплати аліментів утворилась не з вини відповідача.

Верховний Суд постанову апеляційного суду в частині вирішення позовних вимог про стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів скасував, заочне рішення міськрайонного суду у цій частині залишив у силі з огляду на таке.

Стягнення пені, передбаченої абзацом першим частини першої статті 196 СК України, можливе лише у разі виникнення заборгованості з вини особи, зобов'язаної сплачувати аліменти.

У СК України не передбачено випадків, коли вина платника аліментів виключається. У такому разі підлягають застосуванню норми цивільного законодавства. Якщо платник аліментів доведе, що вжив всіх залежних від нього заходів щодо належного виконання зобов'язання, то платник аліментів є невинуватим у виникненні заборгованості і підстави стягувати неустойку (пеню) відсутні. Саме на платника аліментів покладено обов'язок доводити відсутність своєї вини в несплаті (неповній сплаті) аліментів.

Апеляційний суд помилково зазначив про відсутність вини відповідача у наявності заборгованості зі сплати аліментів, оскільки останнім не спростовано презумпцію вини платника аліментів у виникненні заборгованості з їх сплати, що є правовою підставою для застосування до платника аліментів відповідальності, передбаченої частиною першою статті 196 СК України.

Верховний Суд погодився з висновком суду першої інстанції про те, що заборгованість зі сплати аліментів виникла з вини відповідача, оскільки він у добровільному порядку не вжив заходи щодо сплати аліментів у визначеному судом розмірі, не надав належних та допустимих доказів на підтвердження того, що він мав об'єктивні перешкоди для своєчасної сплати аліментів, тому позивач має право на стягнення з відповідача неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів.

Суд першої інстанції, встановивши, що розмір неустойки (пені) значно перевищує сукупний розмір заборгованості за аліментами, вірно застосував положення частини першої статті 196 СК України та дійшов правильного висновку про зменшення розміру пені.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2024 року у справі № 359/240/21 (провадження № 61-16327св23) можна ознайомитися за посиланням <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116234725>.

4.3. У період дії на території України воєнного стану доцільним способом забезпечення позову батька про повернення дитини до місця її постійного проживання за межами України в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року є обмеження права виїзду дитини за межі України саме без згоди батька до набрання судовим рішенням законної сили, що залишає можливість, у разі настання загрозованої для життя і здоров'я дитини ситуації, виїзду дитини за межі України в безпечне місце

31 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за заявою адвоката, який діє в інтересах ОСОБА_1, про забезпечення позову до подачі позовної заяви.

Судами встановлено, що у 2016 році між громадянином США ОСОБА_1 та громадянкою України ОСОБА_2 було укладено шлюб, в якому у подружжя народилася дочка ОСОБА_4.

Відповідно до сертифіката суду м. Ватра-Дорней, Повіт Сучава, Румунія, в судовому реєстрі зареєстрована справа за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, предметом якої є розірвання шлюбу між сторонами; встановлення місця проживання неповнолітньої дитини ОСОБА_4 з позивачем у м. Ватра-Дорней, Румунія; спільне здійснення батьківських повноважень; зобов'язання відповідачки сплачувати аліменти на користь неповнолітньої дитини, виходячи з її доходів.

Остаточне рішення суду у згаданій справі не прийнято.

Рішенням суду м. Ватра-Дорней, Повіт Сучава, Румунія, від 22 липня 2022 року заборонено виїзд неповнолітньої ОСОБА_4 з Румунії в Україну у супроводі матері.

ОСОБА_2, незважаючи на відповідне рішення суду м. Ватра-Дорней, Повіт Сучава, Румунія, перетнула кордон разом з дитиною та виїхала на територію України.

У липні 2023 року ОСОБА_1 звернувся до суду України із заявою про забезпечення позову до пред'явлення позовної заяви про повернення дитини в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року, таким чином: визначити час спілкування малолітньої доньки з батьком до ухвалення судом рішення у справі; зобов'язати

матір передавати малолітню дочку її батьку за місцем її проживання згідно з визначеним судом часом спілкування; обмежити у праві виїзду за межі України малолітню ОСОБА_4, та заборонити у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України до ухвалення судом рішення у справі; зобов'язати ОСОБА_2 здати на зберігання до суду оригінал закордонного паспорта ОСОБА_4 до закінчення розгляду справи.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, забезпечено позов ОСОБА_1 про повернення дитини в порядку Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей 1980 року до пред'явлення позовної заяви шляхом обмеження права виїзду за межі України малолітньої ОСОБА_4 та заборонено у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України до набрання судовим рішенням законної сили.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Правовідносини щодо повернення дітей, які незаконно утримуються в державі, відмінній від держави їх постійного проживання, урегульовані положеннями Гаазької конвенції, до якої Україна приєдналася згідно із Законом України від 11 січня 2006 року N 3303-IV «Про приєднання України до Конвенції про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей».

З урахуванням положень пункту «б» частини другої статті 7, статті 12 Гаазької конвенції позивачі у справах про повернення дитини до іноземної держави можуть подавати до суду клопотання про вжиття заходів для забезпечення позову. Зокрема таким заходом забезпечення може бути заборона дитині у будь-чиєму супроводі перетинати державний кордон України.

Ураховуючи, що воєнні дії на території України тривають, не виключені можливості виникнення певних обставин, пов'язаних з небезпекою для життя та здоров'я дитини, та необхідністю у зв'язку з цим вивезення дитини за межі України. Отже, доцільно у період дії на території України воєнного стану обмежити право виїзду малолітньої дитини за межі України саме без належної згоди батька, що залишає можливість у випадку настання загрозливої для життя і здоров'я дитини ситуації виїзду дитини за межі України у безпечне місце.

З урахуванням встановленого законом обов'язку обох батьків дбати про життя та здоров'я дитини, рівності прав та обов'язків батьків щодо дитини, думка батька, зокрема у питаннях, пов'язаних з безпекою життя та здоров'я дитини, має бути врахована.

Ураховуючи особливості правовідносин, що склались між сторонами, конкретні обставини справи, Верховний Суд дійшов висновку, що доцільним способом забезпечення позову на час вирішення спору буде обмеження права виїзду за межі України малолітньої ОСОБА_4 без згоди батька.

За таких обставин Верховний Суд змінив ухвалу суду першої інстанції про забезпечення позову, виклавши абзац другий резолютивної частини ухвали у новій редакції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 січня 2024 року у справі № 711/4569/23 (провадження № 61-15691св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116890959>.

4.4. При поділі між подружжям права вимоги, яке виникло на підставі договору позики, у тому числі й того, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, суд може визнати за іншим з подружжя 1/2 частку в спільному праві вимоги відповідно до частини першої статті 71 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону.

Судове рішення про поділ права вимоги, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, є підставою для заміни сторони виконавчого провадження в порядку, передбаченому статтею 442 ЦПК України

05 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_2 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Публічне акціонерне товариство «Дельта Банк», про поділ спільного сумісного майна подружжя.

Судами встановлено, що з травня 2000 року сторони перебували у зареєстрованому шлюбі. У травні 2017 року шлюб між ними було розірвано.

У грудні 2009 року між ОСОБА_2 та ОСОБА_3 було укладено договір позики, згідно з яким відповідач передала у борг 110 000,00 дол. США. Рішенням міськрайонного суду у справі № 1007/2682/12 стягнуто з ОСОБА_3 на користь ОСОБА_2 суму позики в розмірі 528 808,88 грн, що еквівалентно 66 159,00 дол. США. За результатами проведення електронних торгів на рахунок стягувача (ОСОБА_2) перераховано кошти в розмірі 267 089,94 грн.

У серпні 2018 року ОСОБА_1 звернувся до суду з позовом про поділ майна подружжя, в якому, з-поміж іншого, просив визнати грошові кошти у сумі 110 000,00 дол. США, передані відповідачем в борг ОСОБА_3 спільним майном подружжя; стягнути з відповідача на його користь 1/2 частку коштів, виручених від реалізації майна боржника ОСОБА_3, на прилюдних торгах 02 січня 2018 року, у розмірі 155 773,00 грн.

Рішенням міськрайонного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, позов задоволено частково.

Суд першої інстанції керувався тим, що надані в борг грошові кошти в розмірі 110 000,00 дол. США є спільним майном подружжя, тому підлягає задоволенню позовна вимога про стягнення з відповідача на користь позивача 1/2 частки коштів, виручених від реалізації майна боржника ОСОБА_3 на прилюдних торгах, тобто після розірвання шлюбу сторін.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Право вимоги, яке виникло на підставі договору позики, є подільним правом. За допомогою такого універсального регулятора приватних відносин,

як договір його сторони можуть визначити, як буде здійснюватися спільне право вимоги, яке виникло на підставі договору позики, так і його поділ. За наявності спору поділ права вимоги, яке виникло на підставі договору позики, здійснюється судом. У СК України є прогалина та відсутній регулятор, який визначав би правило поведінки для випадку, коли здійснюється судом поділ права вимоги, яке виникло на підставі договору позики. Подібною нормою є частина перша статті 71 СК України, яка підлягає застосуванню на підставі аналогії закону. Тому суд при поділі права вимоги, що виникло на підставі договору позики, у тому числі й того, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, може визнати за іншим з подружжя 1/2 частку в спільному праві вимоги.

Судове рішення про поділ права вимоги, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь іншого з подружжя, є підставою для заміни сторони виконавчого провадження в порядку, передбаченому у статті 442 ЦПК України.

Оскільки за встановлених судами обставин судове рішення у справі № 1007/2682/12 на час розгляду цієї справи повністю не виконано, перебуває на примусовому виконанні, колегія суддів вважає неправильними висновки судів про стягнення з відповідача 133 544,97 грн, як половини одержаного нею від примусово стягнутої з боржника частини суми боргу.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд змінив оскаржені судові рішення в частині задоволених позовних вимог про визнання грошових коштів спільним майном подружжя, зокрема, визнавши за позивачем право на 1/2 частку в праві вимоги, що виникло на підставі договору позики, заборгованість за яким стягнута за рішенням суду на користь відповідача.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 січня 2024 року у справі № 755/12204/18 (провадження № 61-2401св21) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116639178>.

5. Спори, що виникають із спадкових правовідносин

5.1. Законодавець у ЦК України не передбачив таких підстав для кваліфікації нікчемним заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного розуміння вимог до форми й порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача

29 січня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, треті особи: Білогородська сільська рада Києво-Святошинського району Київської області (далі – Білогородська СР), Києво-Святошинська районна державна нотаріальна контора (далі – Києво-Святошинська РДНК), про визнання заповіту нікчемним та застосування наслідків нікчемності заповіту.

Судами встановлено, що позивач є племінницею ОСОБА_3, яка померла у жовтні 2020 року. За життя остання склала на ім'я ОСОБА_4, ОСОБА_2 та ОСОБА_1 заповіт. ОСОБА_4 померла у квітні 2021 року.

Заповіт був посвідчений секретарем Білогородської СР. Секретар виконавчого комітету Білогородської СР вчиняла нотаріальні дії відповідно до розподілу обов'язків між штатними працівниками виконавчого комітету Білогородської СР, у пункті 7 якого закріплено, що секретар виконавчого комітету здійснює всі нотаріальні справи.

У червні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, в якому просила визнати нікчемним заповіт та застосувати наслідки нікчемного заповіту шляхом визнання за нею права на спадщину померлої ОСОБА_3, як за спадкоємцем за законом, оскільки вважала, що в особи, яка посвідчувала заповіт, були відсутні на це повноваження, а саме не було відповідного рішення виконавчого комітету сільської ради. Крім того, у заповіті немає інформації щодо місця народження заповідача.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено. Суди вважали, що вказаний заповіт відповідає вимогам ЦК України щодо форми та порядку посвідчення, а тому підстави для його кваліфікації як нікчемного відсутні.

Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду передав справу на розгляд Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду та зазначив про існування різного підходу щодо правових наслідків наявності/відсутності у секретаря сільської ради (виконавчого комітету сільської ради) повноважень на вчинення нотаріальних дій на підставі пункту 2 Розділу I Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій посадовими особами виконавчих комітетів сільських, селищних, міських Рад народних депутатів України, затвердженої наказом Міністерства юстиції України від 25 серпня 1994 року № 22/5 (далі – Інструкція № 22/5), за умови відсутності рішення відповідного органу про покладення на цю особу вчинення цих дій та щодо розподілу тягаря доказування цього факту між сторонами.

Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду, переглядаючи справу, зазначив таке.

Право на заповіт може бути здійснене протягом усього життя особи й охоплює як право на складення заповіту або кількох заповітів, так і права на їх зміну чи скасування. Усі наведені правомочності заповідача в сукупності із засобами їх правової охорони та захисту є реалізацією свободи заповіту, яка є принципом спадкового права. Кваліфікація заповіту як нікчемного з мотивів розширеного розуміння вимог до його форми й порядку його посвідчення, про які згадується в частині першій статті 1257 ЦК України, порушить принцип свободи заповіту.

Якщо в населеному пункті немає нотаріуса, заповіт, крім секретного, може бути посвідчений уповноваженою на це посадовою особою відповідного органу місцевого самоврядування (стаття 1251 ЦК України).

Установлено, що заповіт посвідчений секретарем сільської ради, яка вчиняла нотаріальні дії відповідно до розподілу обов'язків між штатними працівниками виконавчого комітету сільської ради і яку було обрано секретарем сільської ради на підставі відповідного рішення сільської ради.

Для приватного права апріорі притаманна диспозитивність, яка проявляється, зокрема, в тому, що особа, з урахуванням принципу свободи правочину, сама вирішує вчиняти чи не вчиняти певний правочин.

Свобода заповіту охоплює особисте здійснення заповідачем права на заповіт шляхом вільного волевиявлення, яке, будучи належним чином вираженим, піддається правовій охороні і після смерті заповідача. Свобода заповіту як принцип спадкового права включає, серед інших елементів, також необхідність поваги до волі заповідача та обов'язковість її виконання.

Ієрархія актів цивільного законодавства може базуватися на їх юридичній силі (вимір по вертикалі). Вона поширюється, по-перше, на співвідношення закону та підзаконних актів та, по-друге, на співвідношення Конституції та законів (як кодифікованих, так і інших (поточних)). Щодо виміру ієрархії актів цивільного законодавства по вертикалі, то в статті 4 ЦК України встановлено повний перелік нормативно-правових актів, якими можуть регулюватися цивільні відносини.

При цьому можливість видання актів цивільного законодавства на підзаконному рівні для зазначених органів суттєвим чином обмежена.

На рівні Конституції України та закону не передбачено можливості Міністерства юстиції України регулювати вимоги щодо форми і порядку посвідчення заповіту.

Законодавець у ЦК України не передбачив такої підстави для кваліфікації заповіту, посвідченого секретарем сільської ради, нікчемним, як відсутність рішення виконавчого комітету сільської ради щодо покладання на цю посадову особу вчинення нотаріальних дій, так і відсутність вказівки в заповіті про місце народження заповідача. Це не впливає на форму заповіту та порядок його посвідчення. Протилежна кваліфікація буде базуватися на мотивах розширеного

розуміння вимог до форми і порядку його посвідчення і порушить принцип свободи заповіту, оскільки він піддається правовій охороні й після смерті заповідача.

З урахуванням наведеного Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду відступив від висновків, викладених у постановках Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 12 червня 2019 року у справі № 607/15112/17-ц (провадження № 61-46960св18); у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 09 грудня 2019 року у справі № 683/3061/18 (провадження № 61-18936св19); у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 11 грудня 2019 року у справі № 323/3359/17 (провадження № 61-15028св19); у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 28 вересня 2022 року у справі № 147/1062/21 (провадження № 61-6536св22); у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 жовтня 2022 року у справі № 647/2133/19 (провадження № 61-12081св20); у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 08 лютого 2023 року у справі № 517/129/20 (провадження № 61-8933св22), а рішення районного суду та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі № 369/7921/21 (провадження № 61-5293сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116919791>.

5.2. Постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину за заповітом, який оскаржується в судовому порядку, до вирішення судом справи є правомірною, оскільки предметом нотаріальної діяльності є безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, а Законом України «Про нотаріат» не передбачено ухвалення постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій

24 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу приватного нотаріуса Роздільнянського районного нотаріального округу Одеської області (далі – приватний нотаріус) у справі за позовом ОСОБА_1 до приватного нотаріуса про скасування постанови про відмову у вчиненні нотаріальної дії.

Судами встановлено, що позивач є дружиною ОСОБА_2, який помер, залишивши на її ім'я заповіт, посвідчений приватним нотаріусом.

Після відкриття спадщини ОСОБА_1 звернулася до приватного нотаріуса із заявою про прийняття спадщини, на підставі якої заведено спадкову справу.

У червні 2021 року приватний нотаріус прийняла постанову про відмову у вчиненні нотаріальної дії, відповідно до якої позивачу відмовлено у видачі свідоцтва про право власності на спадщину за заповітом у зв'язку з тим, що на адресу нотаріуса надійшла ухвала суду про відкриття провадження у справі за позовом ОСОБА_3 про визнання заповіту недійсним та витребування у приватного нотаріуса копії спадкової справи, заведеної після смерті ОСОБА_2.

У вересні 2021 року ОСОБА_1 звернулася до суду з позовом, в якому просила суд скасувати відповідну постанову приватного нотаріуса.

Рішенням районного суду у задоволенні позову відмовлено. Відмовляючи у задоволенні позову, суд першої інстанції керувався тим, що постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину станом на 11 червня 2021 року є правомірною, оскільки наявний спір між особами, які подали заяви про прийняття спадщини, що розглядається у порядку цивільного судочинства.

Суд апеляційної інстанції, скасовуючи рішення суду першої інстанції та задовольняючи позов, керувався тим, що приватний нотаріус помилково ототожнила поняття відмови у вчиненні нотаріальної дії та відкладення/зупинення вчинення нотаріальної дії. Так, отримавши від суду повідомлення про надходження позовної заяви заінтересованої особи, яка оспорує право позивача на спадщину, відповідач повинна була зупинити вчинення нотаріальної дії до вирішення справи судом, а не відмовляти у вчиненні нотаріальної дії до вирішення справи судом.

Верховний Суд, переглядаючи справу, звернув увагу на таке.

Суд апеляційної інстанції не звернув уваги на те, що Законом України «Про нотаріат» не передбачено прийняття постанови про зупинення вчинення нотаріальних дій.

Тлумачення статті 50 Закону України «Про нотаріат» (у редакції, чинній на момент виникнення спірних правовідносин) свідчить, що слід розмежовувати оскарження: 1) нотаріальної дії, 2) відмови у вчиненні нотаріальної дії; 3) нотаріального акта. Таке оскарження може бути реалізоване у тому випадку, якщо звернення з такою вимогою може привести до відновлення порушеного права або інтересу

Отже, оскаржувана постанова приватного нотаріуса про відмову у видачі свідоцтва про право на спадщину є правомірною, оскільки нотаріальна діяльність в якості свого предмета має безспірні справи щодо реалізації цивільних прав, як наслідок, нотаріус позбавлений можливості самостійно встановити розмір (склад) спадкового майна померлого, за умови наявності спору між особами, які подали заяви про прийняття спадщини, що розглядається у порядку цивільного судочинства, та результати вирішення якого можуть безпосередньо вплинути на позивача.

Оскаржувана постанова відповідача не порушує спадкових прав позивача, оскільки відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину відповідно до частини третьої статті 1296 ЦК України, а видача свідоцтва про право на спадщину спадкоємцям, які прийняли спадщину, строком не обмежена згідно з частиною одинадцятою статті 67 Закону України «Про нотаріат», а лише свідчить про законність оскаржуваної постанови приватного нотаріуса на дату її прийняття.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, а рішення суду першої інстанції про відмову в задоволенні позову залишив в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 24 січня 2024 року у справі № 511/1875/21 (провадження № 61-4596св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116541705>.

6. Справи окремого провадження

6.1. Звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства відповідно до частини першої статті 130 СК України в порядку окремого провадження є належним способом вирішення питання щодо батьківства загиблого військовослужбовця, якщо особи, які також мають право на отримання одноразової грошової виплати, не заперечують проти встановлення такого факту і його встановлення не пов'язується з наступним вирішенням спору про право

31 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу Міністерства оборони України у справі за заявою ОСОБА_1, заінтересовані особи: Головне управління Пенсійного фонду України в місті Києві, Міністерство оборони України, виконавчий комітет Медвединської сільської ради Білоцерківського району Київської області, ОСОБА_2, про встановлення факту батьківства.

Судами встановлено, що з 2004 року до 2020 року ОСОБА_1 проживала з ОСОБА_3 однією сім'єю без реєстрації шлюбу, у 2006 році у них народився син ОСОБА_5. Відомості про батька дитини до актового запису про народження внесено відповідно до частини першої статті 135 СК України.

У 2020 році між ОСОБА_1 та ОСОБА_3 зареєстровано шлюб, в якому народилась дочка ОСОБА_4.

У 2022 році, перебуваючи на військовій службі, ОСОБА_3 помер.

У жовтні 2022 року ОСОБА_1 звернулась до суду із заявою про встановлення факту батьківства ОСОБА_3 стосовно ОСОБА_5 для отримання сином частини одноразової грошової допомоги у зв'язку зі смертю батька.

Відповідно до висновку генотипоскопічного дослідження ймовірність того, що ОСОБА_4 та ОСОБА_5, народжені матір'ю ОСОБА_1, мають спільного біологічного батька, складає 99,99999 %.

Рішенням районного суду, залишеним без змін постановою апеляційного суду, заяву задоволено. Судові рішення мотивовано тим, що факт батьківства підтверджується висновком генотипоскопічного дослідження, виконаного на замовлення заявника. Міністерство оборони України, заперечуючи проти задоволення заяви, жодного доказу на спростування батьківства ОСОБА_3 стосовно неповнолітнього ОСОБА_5 не надало.

Переглядаючи справу, Верховний Суд зазначив, що доводи касаційної скарги Міністерства оборони України про наявність спору про право, що виключає розгляд справи в порядку окремого провадження, оскільки факт встановлення батьківства необхідний заявниці для отримання одноразової грошової допомоги у зв'язку зі смертю ОСОБА_3, є безпідставними з огляду на таке.

Поняття «юридичний спір» має тлумачитися широко, виходячи з підходу Європейського суду з прав людини до тлумачення поняття «спір про право» (пункт 1 статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод). Зокрема, Європейський суд з прав людини зазначає, що відповідно до духу Конвенції поняття «спір про право» має розглядатися не суто технічно, йому слід надавати сутнісного, а не формального значення.

Спір про право характеризує такий стан правовідносин, коли між сторонами існують певні розбіжності з приводу наявності, змісту та обсягу прав та обов'язків, здійснення яких є неможливим без судового втручання.

Під спором про право необхідно розуміти певний стан суб'єктивного права; спір є суть суперечності, конфлікт, протиборство сторін, спори поділяються на матеріальні та процесуальні. Таким чином, виключається під час розгляду справ у порядку окремого провадження існування спору про право, який пов'язаний з порушенням, оспоруванням або невизнанням, а також недоведенням наявності суб'єктивного права за умов, що є певні особи, які перешкоджають у реалізації такого права.

Під час розгляду справи судами не встановлено, що особи, які також мають право на отримання одноразової грошової виплати, заперечують проти встановлення факту батьківства ОСОБА_3 щодо дитини ОСОБА_5. За таких обставин спір про право відсутній та встановлення зазначеного факту не пов'язується з наступним вирішенням спору про право.

У даному випадку належним способом вирішення питання щодо батьківства ОСОБА_3 є звернення до суду із заявою про встановлення факту батьківства відповідно до частини першої статті 130 СК України у порядку окремого провадження, тому підстави для закриття провадження у справі, на які посилався заявник в касаційній скарзі, відсутні.

За таких обставин Верховний Суд рішення районного суду та постанову апеляційного суду залишив без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 січня 2024 року у справі № 752/13549/22 (провадження № 61-10510св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116890944>.

6.2. Вимоги про встановлення фактів, що мають юридичне значення, про визнання особи такою, що є непридатною до військової служби, є виключеною з військового обліку і не є військовозобов'язаною, не підлягають вирішенню судами цивільної юрисдикції в порядку окремого провадження, оскільки чинним законодавством передбачено позасудовий порядок встановлення відповідних фактів

31 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою ОСОБА_1 про встановлення юридичних фактів.

Судами встановлено, що у лютому 2017 року заявник був визнаний непридатним до військової служби Військово-лікарською комісією Шевченківського районного військового комісаріату м. Харкова (далі – ВЛК Шевченківського РВК м. Харкова).

Відомості про непридатність до військової служби були внесені до його обліково-послужної картки до тимчасового посвідчення, яке було видано йому як військовозобов'язаному замість військового квитка (через відсутність бланків військових квитків) Шевченківським РВК м. Харкова. Проте у військово-обліковій документації не була внесена відмітка про те, що його визнано непридатним до військової служби «із виключенням з військового обліку».

Отримати дублікат протоколу ВЛК Шевченківського РВК м. Харкова ОСОБА_1 не може, оскільки згідно з відповіддю Територіального центру комплектування та соціальної підтримки (далі –ТЦК та СП) м. Харкова всі його документи були знищені внаслідок ракетного обстрілу м. Харкова у липні 2022 року.

У квітні 2023 року ОСОБА_1 звернувся до суду із заявою, в якій просив встановити юридичні факти того, що у лютому 2017 року ВЛК Шевченківського РВК м. Харкова він був визнаний непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку, що було оформлено протоколом, який знищений внаслідок ракетного обстрілу Шевченківського РВК м. Харкова; що він виключений з військового обліку і не є військовозобов'язаним.

Ухвалою районного суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, у відкритті окремого провадження у справі відмовлено.

Судові рішення мотивовано тим, що із заяви про встановлення факту, що має юридичне значення, вбачається спір про право, отже, справа не може бути розглянута в порядку окремого провадження. Також зазначено, що між заявником та Міністерством оборони України виник спір, який пов'язаний із доведенням того, чи був заявник визнаний непридатним до військової служби з подальшим виключенням із військового обліку. Отже, спір не пов'язаний з цивільними правами та обов'язками заявника, тому його належить розглядати в порядку адміністративного, а не цивільного судочинства.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Судовий порядок встановлення факту, що має юридичне значення, використовується лише у випадку, коли чинним законодавством не передбачено іншого позасудового порядку його встановлення.

Виключення з військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів здійснюється у районних (міських) ТЦК та СП, органах Служби безпеки України, підрозділах Служби зовнішньої розвідки відповідно до Закону України «Про військовий обов'язок і військову службу» із застосуванням механізмів, передбачених Порядком організації та ведення військового обліку призовників, військовозобов'язаних та резервістів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2022 року № 1487.

Таким чином, чинним законодавством передбачено позасудовий порядок встановлення фактів того, що особа є такою, що виключена з військового обліку і не є військовозобов'язаною, що унеможливорює використання судового порядку встановлення означених фактів, що мають юридичне значення.

Визнання особи такою, що є непридатною до військової служби з виключенням з військового обліку є виключною компетенцією військово-лікарської комісії, яке ухвалюється в порядку, встановленому Положенням про військово-лікарську експертизу в Збройних Силах України, затвердженим наказом Міністерства оборони України від 14 серпня 2008 року № 402, оформлюється відповідною постановою та є підставою для виключення особи з військового обліку.

Оскільки у знищеному протоколі ВЛК Шевченківського РВК м. Харкова були відсутні дані про те, що заявник є непридатним до військової служби з виключенням з військового обліку, відсутність оригіналу цього документа не впливає на факт виключення його з військового обліку.

За таких обставин заявник не позбавлений права звернутись до уповноваженого органу у позасудовому порядку із заявою про виключення його з військового обліку у зв'язку з непридатністю до військової служби, а у разі відмови – оскаржити відповідне рішення суб'єкта владних повноважень у судовому порядку шляхом звернення до суду з відповідним позовом.

З огляду на викладене вимоги про встановлення фактів визнання заявника таким, що є непридатним до військової служби з виключенням

з військового обліку, є виключеним з військового обліку і не є військовозобов'язаним, не підлягають розгляду судом без вирішення указаних питань у позасудовому порядку.

Оскільки розгляд заяви ОСОБА_1 віднесено до повноважень інших органів і за законом не підлягає судовому розгляду, суд першої інстанції, з яким погодився суд апеляційної інстанції, дійшов вірного висновку про відмову у відкритті провадження з підстав, передбачених пунктом першим частини першої статті 186 ЦПК України. Водночас суди попередніх інстанцій помилково зазначили про те, що заяву ОСОБА_1 належить розглядати в порядку адміністративного судочинства, оскільки чинне законодавство не передбачає іншого судового порядку підтвердження факту, що має юридичне значення, окрім як розгляд справ про встановлення факту, що має юридичне значення, в порядку цивільного судочинства.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд змінив судові рішення, виклавши їх мотивувальні частини в редакції цієї постанови.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 січня 2024 року у справі № 953/2790/23 (провадження № 61-10394св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117015403>.

7. Питання процесуального права

7.1. Застосування норм Конституції України під час вирішення цивільного позову працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення, а не іншого правового акта, зокрема, постанови Кабінету Міністрів України, який суперечить Конституції України, є мотивуванням судового рішення, а не вирішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки Кабінету Міністрів України.

За таких обставин у разі подання апеляційної скарги Кабінетом Міністрів України, який не брав участі у справі, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті

29 січня 2024 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу Кабінету Міністрів України у справі за позовом ОСОБА_1 до Державного професійно-технічного навчального закладу «Чернігівський професійний будівельний ліцей» (далі – ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей», ліцей) про визнання відсторонення працівника від роботи протиправним та зобов'язання допустити до роботи з виплатою заробітної плати за час вимушеного прогулу.

Судами встановлено, що позивач перебуває у трудових правовідносинах із ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей», працює викладачем та керівником фольклорного гуртка.

У листопаді 2021 року їй було вручено наказ № 78-к «Про відсторонення від роботи ОСОБА_1» у зв'язку з ухиленням від участі у профілактичних щепленнях від респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-Cov-2.

У листопаді 2021 року ОСОБА_1 звернулася з позовом до суду, в якому просила визнати незаконним та скасувати відповідний наказ, поновити її на роботі, зобов'язати ДПТНЗ «Чернігівський професійний будівельний ліцей» виплатити їй заробітну плату за час незаконного відсторонення від роботи.

Рішенням районного суду позов задоволено частково. Керуючись нормами статті 10 ЦПК України, суд першої інстанції, надавши тлумачення нормам права, які регулюють спірні правовідносини, дійшов висновку, що постанова Кабінету Міністрів України про відсторонення працівників прийнята у формі та спосіб, що не відповідають пункту 1 частини першої статті 92 Конституції України та статті 12 Закону України «Про захист населення від інфекційних хвороб», поза межами конституційних повноважень Кабінету Міністрів України, тобто суперечить Конституції України, тому суд і не застосував її, а застосував норми Конституції України як норми прямої дії.

Постановою апеляційного суду апеляційне провадження за скаргою Кабінету Міністрів України закрито. Апеляційний суд керувався тим, що Кабінет Міністрів України не належить до кола осіб, які відповідно до статті 352 ЦПК України мають право апеляційного оскарження рішення суду першої інстанції у цій справі, оскільки під час розгляду справи в суді першої інстанції права, свободи, інтереси та (або) обов'язки останнього не вирішувались, а надавалася лише оцінка постанові Кабінету Міністрів України без вирішення питання щодо її скасування чи визнання нечинною, а також не вирішувалося інших питань щодо прав та обов'язків Кабінету Міністрів України.

Переглядаючи справу, Об'єднана палата Касаційного цивільного суду звернула увагу на таке.

Суд за позовом працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення вирішує цивільний спір.

Проявом розумності є те, що законодавець не пов'язує можливість вирішення цивільного позову працівника до роботодавця про визнання відсторонення від роботи незаконним, поновлення на роботі та зобов'язання виплатити заробітну плату за час незаконного відсторонення із залученням Кабінету Міністрів України.

Очевидно, що під час вирішення цивільного спору на виконання імперативних приписів, зокрема, статті 8 Конституції України, частини шостої

статті 10 ЦПК України, суд, за наявності висновку, що відповідний правовий акт суперечить Конституції України, не застосовує такий правовий акт, а застосовує норми Конституції України як норми прямої дії. Застосування норм Конституції України під час вирішення цивільного спору, а не іншого правового акта (зокрема постанови Кабінету Міністрів України), який суперечить Конституції України, є мотивуванням судового рішення, а не вирішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки Кабінету Міністрів України.

Якщо суд під час вирішення цивільного спору застосував норми Конституції України, а не положення постанови Кабінету Міністрів України, вказавши про її суперечність нормам Конституції України, що є правовою оцінкою нормативно-правового акта, то таким рішенням суду першої інстанції не вирішуються питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки Кабінету Міністрів України.

У разі подання апеляційної скарги особою, яка не брала участі у справі, і апеляційним судом встановлено, що судовим рішенням питання про права, свободи, інтереси та (або) обов'язки такої особи не вирішувалося, апеляційне провадження підлягає закриттю, а рішення суду першої інстанції не має переглядатися по суті.

З урахуванням відповідних висновків Об'єднана палата Касаційного цивільного суду відступила від висновків, викладених у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 22 березня 2023 року у справі № 750/13155/21 (провадження № 61-9353св22) та в постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 26 квітня 2023 року в справі № 286/3965/21 (провадження № 61-10010св22); касаційну скаргу Кабінету Міністрів України залишила без задоволення, а постанову апеляційного суду в оскарженій частині – без змін.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 29 січня 2024 року у справі № 750/13149/21 (провадження № 61-6054сво23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116919873>.

7.2. Справи про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу для реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги згідно зі статтею 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» як членом сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця підлягають розгляду судами цивільної юрисдикції

31 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом ОСОБА_1

до ОСОБА_2, третя особа – ІНФОРМАЦІЯ_2, про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без реєстрації шлюбу.

Судами встановлено, що позивач проживала однією сім'єю з ОСОБА_3 без реєстрації шлюбу, була пов'язана з ним спільним побутом та мала взаємні права та обов'язки з червня 2016 року до лютого 2022 року (до мобілізації ОСОБА_3).

Під час виконання бойової задачі у складі десантно-штурмового батальйону ОСОБА_3 загинув.

Відповідач є матір'ю загиблого військовослужбовця.

У серпні 2022 року ОСОБА_1 звернулась до суду з відповідним позовом до ОСОБА_2, в якому зазначила, що встановлення факту проживання однією сім'єю з ОСОБА_3 їй необхідно для реалізації права на отримання одноразової грошової допомоги згідно зі статтею 16-1 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», як членом сім'ї загиблого (померлого) військовослужбовця, однак таке її право заперечується його матір'ю.

Рішенням міськрайонного суду у задоволенні позову відмовлено у зв'язку з недоведеністю факту постійного спільного проживання з ОСОБА_3, ведення з ним спільного господарства, наявності спільного бюджету та взаємних прав і обов'язків, притаманних подружжю.

Постановою апеляційного суду рішення міськрайонного суду скасовано, провадження у справі закрито.

Закриваючи провадження у справі, суд апеляційної інстанції керувався тим, що між сторонами виник спір, пов'язаний з доведенням наявності підстав для підтвердження за позивачем певного соціально-правового статусу щодо призначення та виплати одноразової грошової допомоги сім'ї військовослужбовця, не пов'язаний з будь-якими її цивільними правами та обов'язками, їх виникненням, існуванням та припиненням. Отже, за предметом та можливими правовими наслідками цей спір існує у сфері публічно-правових відносин та повинен вирішуватися за участю Міністерства оборони України, а тому не підлягає вирішенню у порядку цивільного судочинства.

Верховний Суд не погодився з таким висновком апеляційного суду з таких підстав.

Частиною другою статті 245 КАС України визначено перелік судових рішень, які уповноважений прийняти адміністративний суд у разі задоволення позову. Встановлення факту, що має юридичне значення, серед цього переліку відсутнє. Тобто у разі вирішення справи в порядку адміністративного судочинства встановлення факту, що має юридичне значення, має бути зазначено судом у резолютивній частині судового рішення, що не передбачено КАС України.

Аналіз цивільних процесуальних норм свідчить про те, що чинне цивільне процесуальне законодавство відносить до юрисдикції цивільного суду справи про встановлення фактів, від яких залежить виникнення, зміна або припинення суб'єктивних прав громадян. Чинне законодавство не передбачає іншого судового порядку підтвердження факту, що має юридичне значення, окрім як розгляд справ про встановлення факту, що має юридичне значення, в порядку цивільного судочинства.

До таких правових висновків дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 18 січня 2024 року у справі № 560/17953/21 (провадження № 11-150апп23), вказавши, що справи про встановлення фактів, що мають юридичне значення, розглядаються у позасудовому та судовому порядку. Рішення стосовно фактів, що мають юридичне значення, прийняті у позасудовому порядку, можуть бути оскаржені до судів адміністративної юрисдикції. Юридичні факти, які належить встановлювати в судовому порядку, вирішуються судами цивільної юрисдикції за правилами ЦПК України.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, справу направив для продовження розгляду до суду апеляційної інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 31 січня 2024 року у справі № 357/7533/22 (провадження № 61-8575св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116798859>.

7.3. Положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані не лише до позивача, а й до відповідача – фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної цією нормою.

Відмова у звільненні від сплати судового збору з тих підстав, що така особа є відповідачем, без дослідження судом доказів, якими відповідач обґрунтовує наявність підстав для застосування пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», завдає шкоди самій суті права відповідача на доступ до суду

17 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за позовом акціонерного товариства «Оператор газорозподільної системи «Тисменицягаз» (далі – АТ «ОГС «Тисменицягаз») до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за послугу з розподілу природного газу.

Рішенням районного суду відповідний позов АТ «ОГС «Тисменицягаз» задоволено. Стягнуто з відповідача на користь АТ «ОГС «Тисменицягаз» заборгованість за послугу з розподілу природного газу в розмірі 8 649,47 грн. Вирішено питання про розподіл судових витрат.

Не погодившись з указаним судовим рішенням, відповідач звернувся до суду з апеляційною скаргою, в якій також просив звільнити його від сплати

судового збору на підставі частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір», посилаючись на те, що він є багатодітним батьком, його сім'я має статус малозабезпеченої та отримує соціальні виплати від держави.

Ухвалою апеляційного суду про залишення апеляційної скарги без руху з наданням строку для усунення недоліків, у задоволенні клопотання відповідача про звільнення від сплати судового збору відмовлено. Ухвалу мотивовано тим, що статус члена малозабезпеченої чи багатодітної сім'ї може бути підставою для звільнення від сплати судового збору тільки у випадку, якщо особа є позивачем у справі. У цій справі ОСОБА_1 має процесуальний статус відповідача, а тому він не є суб'єктом, на якого поширюється дія частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір».

Оскільки заявник не надав доказів на підтвердження сплати судового збору, ухвалою апеляційного суду апеляційну скаргу визнано неподаною та повернуто заявнику.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Згідно з пунктами 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України основними засадами судочинства є, зокрема, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом та забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення.

За загальним правилом судовий збір за подання апеляційних та касаційних скарг сплачується будь-якою особою, яка подає відповідну скаргу. Тобто особи, які подають апеляційну та касаційну скарги (як позивачі, так і відповідачі), мають рівні обов'язки щодо сплати судового збору за подання таких скарг.

Відмова ОСОБА_1 у звільненні від сплати судового збору за подання апеляційної скарги виключно з тієї підстави, що він є відповідачем у цій справі, без дослідження доказів, наданих ним на підтвердження неможливості сплати судового збору, завдає шкоди самій суті права ОСОБА_1 на доступ до суду і така відмова фактично позбавила його права на справедливий суд.

Немає жодного розумного пояснення, чому фізична особа – відповідач, оскаржуючи судові рішення в апеляційному або касаційному порядку, не може бути звільнена від сплати судового збору за умови, коли розмір судового збору перевищує 5 відсотків розміру річного доходу відповідача – фізичної особи за попередній календарний рік, у той час як позивач за таких самих умов може бути звільнений від сплати судового збору як при поданні позовної заяви, так і при подальшому оскарженні судових рішень в апеляційному та касаційному порядку.

За наведених обставин відповідач, з огляду на свій майновий стан, буде поставлений у завідомо нерівне відносно позивача становище. Відповідач

фактично буде позбавлений права на апеляційне та касаційне оскарження судового рішення.

Водночас як Конституція України, так і ЦПК України закріплюють принцип рівності сторін, зокрема і в контексті необхідності врахування майнового стану як позивача, так і відповідача.

Незастосування до фізичної особи положень пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» з тих підстав, що така особа є відповідачем, може порушити право особи на справедливий суд. Зазначене також не відповідає ряду конституційних засад та основних засад цивільного процесу: принципам рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи та у визначених законом випадках – на касаційне оскарження судового рішення (пункти 1, 8 частини другої статті 129 Конституції України); рівності усіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення права на апеляційний перегляд справи; забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у визначених законом випадках (статті 6, 17 ЦПК України).

Отже, положення пункту 1 частини першої статті 8 Закону України «Про судовий збір» можуть бути застосовані до відповідача – фізичної особи за наявності відповідної підстави, визначеної зазначеною нормою.

Враховуючи викладене, Верховний Суд касаційну скаргу відповідача задовольнив, ухвалу апеляційного суду скасував, справу направив до суду апеляційної інстанції для продовження розгляду.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 17 січня 2024 року у справі № 352/1118/22 (провадження № 61-1658св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116445910>.

8. Звернення рішень до виконання і контроль за їх виконанням

8.1. Обмеження, передбачені пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», щодо зупинення вчинення виконавчих дій та заборони заміни стягувачів у виконавчих діях поширюються на пов'язаних із державою-агресором осіб, у тому числі й на юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни Російської Федерації, які не проживають на території України на законних підставах.

Таке обмеження є тимчасовим, на період до припинення або скасування воєнного стану на території України, визначені згаданим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану

05 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за заявою Акціонерного товариства «Альфа-Банк» (далі – АТ «Альфа-Банк») про заміну сторони виконавчого провадження її правонаступником.

Судами встановлено, що заочним рішенням районного суду в січні 2016 року стягнуто з ОСОБА_1 на користь ПАТ «Укрсоцбанк» заборгованість за договором про надання відновлювальної кредитної лінії.

У травні 2022 року АТ «Альфа-Банк», яке є правонаступником АТ «Укрсоцбанк», звернулося до суду із заявою про заміну сторони виконавчого провадження.

У грудні 2022 року АТ «Альфа-Банк» змінило найменування на АТ «СЕНС БАНК».

Ухвалою районного суду у задоволенні заяви відмовлено. Ухвалу суду першої інстанції мотивовано тим, що заявника, як юридичну особу, було створено та зареєстровано відповідно до законодавства України. Кінцевими бенефіціарними власниками АТ «СЕНС БАНК» є виключно громадяни Російської Федерації ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4. Водночас даних про те, що вказані особи проживають на території України на законних підставах заявник не надав.

Апеляційний суд, скасовуючи ухвалу районного суду та задовольняючи заяву, керувався тим, що АТ «СЕНС БАНК» створено та зареєстровано відповідно до законодавства України, а тому підстави для застосування заборони, передбаченої пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», відсутні.

Переглядаючи справу, Верховний Суд не погодився з висновком апеляційного суду з огляду на таке.

Суди попередніх інстанцій зробили протилежні висновки щодо застосування у спірних правовідносинах до АТ «СЕНС БАНК» заборони, встановленої пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» (абзаци 1, 2 – тут і далі в редакції, чинній на момент розгляду справи судом першої інстанції).

Згідно з указаним пунктом, до набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, зупиняється вчинення виконавчих дій, забороняється заміна стягувачів у виконавчих діях, стягувачами за якими є Російська Федерація або особи, які мають громадянство Російської Федерації, юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства Російської Федерації, а також юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до законодавства, відмінного від законодавства України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є Російська Федерація, громадянин

Російської Федерації або юридична особа, створена та зареєстрована відповідно до законодавства Російської Федерації.

Зазначене обмеження не застосовується до громадян Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, та юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, або виключно громадяни України та громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах.

При тлумаченні змісту пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» слід враховувати мету, у зв'язку з якою Закон України «Про виконавче провадження» доповнено цим пунктом (Закон № 2129-IX від 15 березня 2022 року). Такою метою є забезпечення захисту національних інтересів у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану, що потребує врегулювання деяких питань примусового виконання рішень, зокрема щодо зупинення вчинення виконавчих дій, стягувачами за якими є Російська Федерація або особи, пов'язані з державою-агресором.

У абзаці 2 пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження» визначене коло суб'єктів, до яких передбачені в його абзаці 1 обмеження не застосовуються. До таких суб'єктів віднесені і юридичні особи, створені та зареєстровані відповідно до закону України, кінцевим бенефіціарним власником, членом або учасником (акціонером) яких є виключно громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах, або виключно громадяни України та громадяни Російської Федерації, які проживають на території України на законних підставах.

Тому заборона заміни стягувачів поширюється саме на пов'язаних з державою-агресором осіб, у тому числі юридичних осіб, створених та зареєстрованих відповідно до закону України, серед кінцевих бенефіціарних власників, членів або учасників (акціонерів) яких є громадяни Російської Федерації, які не проживають на території України на законних підставах.

Касаційний суд звернув увагу на те, що обмеження, передбачені пунктом 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», стосуються виключно зупинення виконання судових рішень на користь Російської Федерації або осіб, пов'язаних з державою-агресором, оскільки наслідки виконання таких рішень на території України є несумісними з публічним порядком України з огляду на потребу України в забезпеченні захисту національних інтересів у зв'язку з військовою агресією

Російської Федерації та забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в умовах воєнного стану. Таке обмеження є тимчасовим, а в абзаці 3 пункту 10-2 розділу XIII «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про виконавче провадження», зокрема передбачено, що на період до припинення або скасування воєнного стану на території України визначені цим Законом строки перериваються та встановлюються з дня припинення або скасування воєнного стану.

Тому заявник після усунення обставин, які є підставою для застосування до нього заборони, встановленої вказаним пунктом, або набрання чинності законом щодо врегулювання відносин за участю осіб, пов'язаних з державою-агресором, не буде позбавлений можливості вирішити процесуальне питання щодо заміни сторони виконавчого провадження.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, ухвалу суду першої інстанції залишив в силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 січня 2024 року у справі № 743/1596/15-ц (провадження № 61-7035св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116291130>.

8.2. Наявність протягом тривалого часу нескасованого арешту на майно боржника, за умови повернення виконавчого документа стягувачу до 8 березня 2011 року (дата набрання чинності новою редакцією Закону № 606-XIV), знищення виконавчого провадження за закінченням строку його зберігання та відсутність майнових претензій з боку стягувача є невиправданим втручанням у право особи на мирне володіння своїм майном

10 січня 2024 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження касаційну скаргу ОСОБА_1 у справі за скаргою ОСОБА_1 на дії державного виконавця відділу державної виконавчої служби Рівненського міського управління юстиції (далі – державний виконавець), заінтересована особа – акціонерне товариство «УкрСиббанк».

Судами встановлено, що у відділі державної виконавчої служби Рівненського міського управління юстиції перебувало виконавче провадження з примусового виконання виконавчого листа, виданого 25 грудня 2009 року місцевим судом, про стягнення солідарно з ОСОБА_1 та ОСОБА_2 заборгованості за кредитним договором та договором поруки.

Постановою державного виконавця про арешт майна боржника та оголошення заборони його відчуження від 20 жовтня 2010 року на невизначене майно та на все нерухоме майно ОСОБА_1 накладено арешт.

30 грудня 2010 року відповідне виконавче провадження було завершено на підставі пункту 2 частини першої статті 40 Закону України від 21 квітня 1999 року № 606-XIV «Про виконавче провадження» у редакції, чинній на час

винесення постанови про завершення виконавчого провадження (далі – Закон № 606-XIV), у зв'язку з відсутністю у боржника майна, на яке може бути звернено стягнення. Арешт, накладений на нерухоме майно, залишився нескасованим.

У травні 2022 року ОСОБА_1 звернулася до суду зі скаргою на дії старшого державного виконавця, у якій, зокрема, просила визнати неправомірною постанову старшого державного виконавця від 20 жовтня 2010 року; зобов'язати відділ державної виконавчої служби у місті Рівному Західного міжрегіонального управління Міністерства юстиції (м. Львів) вжити заходів для припинення арешту невизначеного майна та всього нерухомого майна.

Задовольняючи скаргу, суд першої інстанції керувався тим, що повернення стягувачу виконавчого документа, зокрема з підстав невиявлення майна боржника, на яке може бути звернуто стягнення, має наслідком винесення відповідної постанови про скасування арешту. Однак такі дії вчинені не були. З моменту закінчення виконавчого провадження минуло близько 12 років, виконавче провадження вже знищене у зв'язку із закінченням строку його зберігання. Тому подальше накладення арешту на майно боржника та оголошення заборони на його відчуження є невиправданим втручанням у право на мирне володіння своїм майном ОСОБА_1.

Постановою апеляційного суду ухвалу місцевого суду скасовано. Судове рішення мотивовано тим, що державному виконавцю не надано право на зняття арешту з майна боржника у разі повернення виконавчого документа стягувачу з підстав відсутності у боржника майна, на яке може бути звернуто стягнення. Згідно зі статтею 49 Закону України «Про виконавче провадження» повернення виконавчого документа стягувачу не є підставою для закінчення провадження. Отже, зняття арешту з майна боржника пов'язується із закінченням виконавчого провадження, а не з поверненням виконавчого документа стягувачу. Матеріали справи не містять доказів виконання рішення суду, добровільного погашення боржником боргу за погодженням з кредитором або відсутність майнових претензій з боку стягувача до боржника.

Переглядаючи справу, Верховний Суд звернув увагу на таке.

Наявність протягом тривалого часу нескасованого арешту на майно боржника, за умови відсутності виконавчого провадження та майнових претензій з боку стягувача, є невиправданим втручанням у право особи на мирне володіння своїм майном.

Верховний Суд погодився з місцевим судом щодо висновку про наявність підстав для задоволення скарги, оскільки державний виконавець не виконав вимог статті 38 Закону № 606-XIV у редакції, яка була чинною станом на момент завершення виконавчого провадження (30 грудня 2010 року), та при поверненні виконавчого документа стягувачу не зазначив про скасування арешту, накладеного на майно боржника.

Суд апеляційної інстанції залишив поза увагою те, що виконавче провадження було знищене за закінченням строку його зберігання і матеріали справи не містять відомостей про те, що стягувач повторно пред'являв виконавчий лист до виконання. Крім того, апеляційний суд безпідставно послався на правові висновки, викладені в постановах Верховного Суду, які стосуються застосування норм Закону № 606-XIV в редакції Закону України від 04 листопада 2010 року № 2677-VI «Про внесення змін до Закону України «Про виконавче провадження» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення процедури примусового виконання рішень судів та інших органів (посадових осіб)», який набрав чинності 08 березня 2011 року, оскільки в цій справі виконавче провадження було завершено 30 грудня 2010 року, тобто до набрання чинності цією редакцією Закону № 606-XIV.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, ухвалу місцевого суду залишив у силі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 10 січня 2024 року у справі № 569/6234/22 (провадження № 61-2690св23) можна ознайомитися за посиланням: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/116258515>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за січень 2024 року / Упоряд.: управління аналітичної та правової роботи Касаційного цивільного суду департаменту аналітичної та правової роботи / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н., доцент Луспеник Д. Д. Київ, 2024. – 45 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua